

Manifest poetycki Stanisława Barańczaka

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Stanisław Barańczak, *Jestem pięknoduchem, parnasistą i estetą*, [w:] tegoż, *Zaufać nieufności. Osiem rozmów o sensie poezji*, Kraków 1993, s. 14.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Spójrzmy prawdzie w oczy*, [w:] tegoż, *159 wierszy*, Kraków 1993, s. 38.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Określona epoka*, [w:] tegoż, *159 wierszy*, Kraków 1993, s. 59.

Manifest poetycki Stanisława Barańczaka

Warsztat pracy pisarza

Źródło: pixabay, licencja: CC 0 1.0.

((Stanisław Barańczak

Jestem pięknoduchem, parnasistą i estetą

Robić zarzut poecie żyjącemu w PRL [...], że jego wiersze zatrącają o politykę to tak, jakby robić mu zarzut, że jego wiersze zatrącają o rzeczywistość.

Źródło: Stanisław Barańczak, *Jestem pięknoduchem, parnasistą i estetą*, [w:] tegoż, *Zaufać nieufności. Osiem rozmów o sensie poezji*, Kraków 1993, s. 14.

Stanisław Barańczak w centrum uwagi stawiał codzienność realnego socjalizmu. Przez obnażanie PRL-owskiej nowomowy docierał do prawd o ówczesnym państwie polskim i zasadach jego funkcjonowania, odzierał władzę z zafałszowanego wizerunku, ujawniał stan relacji społecznych, przedstawiał emocje i nastroje towarzyszące Polakom w ich życiu codziennym tamtego czasu – lęki, niepokoje, obawy. W szczególności zaś demaskował kłamstwa PRL-owskiej propagandy i mechanizmy oficjalnego języka władzy. Wiedział doskonale, że poezja jest do tego świetnym narzędziem i że niemożliwym jest pisać poezję w oderwaniu od rzeczywistości.

Twoje cele

- Omówisz cechy poezji Stanisława Barańczaka.

- Dostrzeżesz wpływ kontekstu społeczno-politycznego na twórczość Stanisława Barańczaka jako przedstawiciela Nowej Fali.
- Dokonasz analizy wierszy *Spójrzmy prawdzie w oczy* i *Określona epoka* Stanisława Barańczaka.
- Wskażesz literackie środki frazeologiczne w wierszach oraz określisz ich funkcje.

Przeczytaj

Poezja Stanisława Barańczaka a program Nowej Fali

Twórczość Stanisława Barańczaka jest ściśle związana z estetycznymi założeniami i społecznymi aspiracjami pokolenia Nowej Fali. Inną nazwą tej generacji, która odwoływała się do konkretnych wydarzeń Marca 1968 roku, było Pokolenie '68.

W wyniku protestów studenckich (po zdjęciu z teatralnego afisza „Dziadów” w reżyserii Kazimierza Dejmka) wiele osób ucierpiało i zostało [internowanych](#).

To wspólne również dla twórców doświadczenie ukształtowało poczucie odpowiedzialności artystycznej. Twórczość – w tym poezja – musiała odnosić się do sytuacji społeczno-politycznej, musiała być świadectwem brutalnej rzeczywistości i rodzajem sprzeciwu wobec totalitaryzmu.

Tak jak [inni poeci generacji](#), Barańczak w swej poezji podejmował tematykę codziennego życia Polaków, funkcjonowania państwa, w którym żyli, relacji społecznych w komunistycznej Polsce. Wskazywał w swych utworach totalitarny i opresyjny charakter ówczesnego państwa polskiego. Obnażał absurdy realnego socjalizmu, demaskował prawdę o zakłamaniu tej rzeczywistości, ujawniał manipulacje PRL-owskiej maszyny [propagandowej](#).

Szczegółnej krytyce poddawał upadek kultury, wzorców społecznych i etycznych. Ukazywał ograniczenia wolności działania, myślenia i wyrażania poglądów przez obywateli Polski. Jego poezja w sposób szczególny podejmuje grę z językiem PRL-owskiej propagandy, z nowomową, językiem władzy z jednej strony nieporadnym i myślowo pustym, z drugiej – wszechwładnym i wszechobecnym, narzucającym Polakom zapisany w swych schematach zideologizowany obraz świata. Ta eksploracja języka PRL-u służyła ujawnianiu prawdy o otaczającej rzeczywistości, nierzadko także ośmieszaniu jej absurdów.

W ten sposób Barańczak rozwijał najlepsze wzory [poezji lingwistycznej](#), która w poetyckim użyciu języka codzienności docierała do prawd filozoficznych. U Barańczaka celem poetyckich użyć języka pozaliterackiego jest jednak ujawnienie prawdy o stanie polskiego społeczeństwa. Swoisty realizm metafizyczny Białoszewskiego ma w poezji Barańczaka najwyższej próby kontynuację w postaci poetyckiego realizmu społecznego.

Mural przedstawiający Stanisława Barańczaka na jednym z budynków Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu

Źródło: Tomasz Sienicki, Wikimedia Commons, licencja: CC BY 4.0.

Spójrzmy prawdzie w oczy – wstęp do analizy wiersza

((Stanisław Barańczak

Spójrzmy prawdzie w oczy

Spójrzmy prawdzie w oczy: w nieobecne
oczy potrąconego przypadkowo
przechodnia z podniesionym kołnierzem; w stężale
oczy wzniesione ku tablicy z odjazdami
dalekobieżnych pociągów; w krótkowzroczne
oczy wpatrzone z bliska w gazetowy **petit**;
w oczy pośpiesznie obmywane rankiem
z nieposłusznego snu, pośpiesznie ocierane
za dnia z łez nieposłuszných, pośpiesznie
zakrywane monetami, bo śmierć także jest
nieposłuszna, zbyt śpiesznie gna w ślepy zaułek
oczodołów; więc dajmy z siebie wszystko
na własność tym spojrzeniom, stańmy na wysokości
oczu, jak napis kredą na murze, odważmy się spojrzeć
prawdzie w te szare oczy, których z nas nie spuszcza,

które są wszędzie, wbite w chodnik pod stopami,
wlepione w afisz i utkwione w chmurach;
a choćby się pod nami nigdy nie ugięły
nogi, to jedno będzie nas umiało rzucić
na kolana.

Źródło: Stanisław Barańczak, *Spójrzmy prawdzie w oczy*, [w:] tegoż, *159 wierszy*, Kraków 1993, s. 38.

W konstrukcji wiersza zwraca uwagę układ wersów. Wiele z nich przecina składniowe i frazeologiczne całości (np.: „[...] pośpiesznie / zakrywane monetami, bo śmierć także jest / nieposłuszna [...]"). Taki sposób formowania kształtu wersyfikacyjnego utworu służy podkreślanii znaczeń słów lub wyrażen kończących i rozpoczynających wersy.

Wiersz składa się z jednej wielkiej, rozbudowanej apostrofy zapisanej w tytule. Ten rozkwitający zwrot do nieokreślonych odbiorców zawiera wyliczenia kolejnych dopełnień oraz rozwinięcie jego sensu. Można się domyślać, że jest to zwrot do wszystkich współobywateli i współmieszkańców ówczesnej Polski („Spójrzmy”).

Kolejne dopełnienia tytułowej apostrofy wykorzystują w różnych wariantach temat ludzkich oczu. Kluczowy zabieg artystyczny utworu stanowi gra z frazeologizmami – ich analiza, dekonstrukcja oraz defrazeologizacja – pozbawianie ich utrwalonych znaczeń i „przywracanie” nieoczywistych sensów dosłownych (np. „a choćby się pod nami nie ugięły / nogi”, „rzucić / na kolana”, „ślepy zaułek”), a także kontaminacja różnych idiomów (np. „krótkowzroczne oczy”).

W wierszu nieobecne są zaś niemal tradycyjne środki stylistyczne, choć znajdujemy w nim odwołania kulturowe i symbole (biblijne: „oczy [...] utkwione w chmurach”, „rzucić na kolana”; mitologiczne: „oczy [...] zakrywane monetami”).

Określona epoka – wstęp do analizy wiersza

((Stanisław Barańczak

Określona epoka

Żyjemy w określonej epoce (odchrząknięcie) i z tego
trzeba sobie, nieprawda, zdać z całą jasnością.

Sprawę. Żyjemy w (bulgot
z karafki) określonej, nieprawda,
epoce, w epoce

ciągłych wysiłków na rzecz, w
epoce narastających i zaostrzających się i

tak dalej (siorbnięcie), nieprawda, konfliktów.
Żyjemy w określonej e (brzęk odstawianej
szklanki) poce i ja bym tu podkreślił,
nieprawda, że na tej podstawie zostaną
określone perspektywy, wykreślane będą
zdania, które nie podkreślają dostatecznie, oraz
przekreślone zostaną, nieprawda, rachuby
(odkasznienie) tych, którzy. Kto ma pytania? Nie widzę.
Skoro nie widzę, widzę, że będę wyrazicielem,
wyrażając na zakończenie przeświadczenie, że
żyjemy w określonej epoce, taka
jest prawda, nieprawda,
i innej prawdy nie ma.

Źródło: Stanisław Barańczak, *Określona epoka*, [w:] tegoż, *159 wierszy*, Kraków 1993, s. 59.

Wiersz jest podzielonym na wersy, niemal realistycznym zapisem przemówienia jakiegoś przedstawiciela PRL-owskiej władzy. Wtrącenia w nawiasach („odchrząknięcie”, „bulgot z karafki”) pełnią rolę **didaskaliów** w tym monologu partyjnego mówcy. Wiersz zawiera liczne elementy znane z komunistycznej **nowomowy**. Podobnie jak *Spójrzmy prawdzie w oczy* zaskakuje zabiegami rozdzielającymi wyrażenia, a nawet słowa, np.: „Żyjemy w określonej e (brzęk odstawianej / szklanki) poce”, co oddaje chaos i językową nieporadność wypowiedzi.

Całe przemówienie jest powtarzaniem pierwszego zdania tekstu, z którego nic nie wynika, ponieważ mieści w sobie tak pojemny i ogólny sens, że w istocie żadnego sensu nie niesie. Zapis tej przemowy służy obnażeniu pustki i bełkotliwości oficjalnego języka przedstawicieli władzy.

Stanisław Barańczak z żoną Anną w 1995 r. w Katowicach.

Źródło: Mariusz Kubik, licencja: CC BY-SA 2.5.

Słownik

defrazeologizacja

zabieg polegający na przedstawieniu dosłownego znaczenia elementów składających się na związek frazeologiczny (patrz: frazeologizmy)

didaskalia

1. w dramacie: wskazówki autora dotyczące realizacji jego dzieła na scenie;
2. w użyciu codziennym: czynniki dodatkowe, poboczne, kontekstowe sytuacji

frazeologizmy (związki frazeologiczne)

(franc. *phraséologie*; gr. *phrasis* – mówienie + *logos* – mowa, traktat) – powtarzalne związki wyrazów, tworzące ponadwyrazowe znaczenia

kontaminacja

(łac. *contaminatio* – zetknięcie, skażenie) – 1. w literaturze: słowo lub wyrażenie będące skrzyżowaniem podobnych pod względem brzmieniowym lub semantycznym słów lub wyrażeń;

2. w użyciu codziennym: często błąd językowy (np. „w każdym bądź razie”)

nowomowa

nazwa języka propagandy totalitarnej. Językoznawcy nazywają tak oficjalny język polityki i mediów okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, czyli PRL-u (1945–1989)

stały związek frazeologiczny (idiom)

frazeologizm o niezmiennym składzie wyrazów i znaczeniu niezależnym od znaczeń poszczególnych jego składników

poezja lingwistyczna

(łac. *lingua* – język) – poezja poddająca analizie język pozaliteracki, zwłaszcza codzienny, kolokwialny

propaganda

(łac. *propagare* – rozkrzewiać, rozszerzać, rozciągać) – rodzaj perswazji, która służy do zmiany w odbiorcach ich przekonań lub nakłonieniu ich do przyjęcia jakiejś racji bez względu na ich prawdziwość

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1WuQ8T7z0054>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem *Spójrzmy prawdzie w oczy*.

Polecenie 1

Na podstawie pierwszej części wykładu dr. hab. Krzysztofa Biedrzyckiego: *Spójrzmy prawdzie w oczy* omów dwa najważniejsze aspekty twórczości Stanisława Barańczaka.

Polecenie 2

Określ, na jakie środki artystyczne w analizie wiersza *Spójrzmy prawdzie w oczy* zwraca uwagę wykładowca.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R9hRhMHZ0ZQeK>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-ND 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału pod tytułem *Określona epoka*.

Polecenie 3

Na podstawie drugiej części wykładu dr. hab. Krzysztofa Biedrzyckiego przedstaw, w jaki sposób i w jakim celu w wierszu *Określona epoka* została zdemaskowana nowomowa.

Polecenie 4

Wyjaśnij postawioną przez wykładowcę tezę: *w etycznym myśleniu Barańczaka miarą prawdy jest drugi człowiek.*

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Zaznacz odpowiedzi. W swych utworach Stanisław Barańczak m.in.:

☐ ujawniał manipulacje PRL-owskiej propagandy.

☐ ośmieszał polską inteligencję.

☐ obnażał absurdy realnego socjalizmu.

☐ oddawał totalitarny i opresyjny charakter ówczesnego państwa polskiego.

Ćwiczenie 2

Przyporządkuj cechy charakterystyczne dla poezji Stanisława Barańczaka i Mirona Białoszewskiego.

Miron Białoszewski

Stanisław Barańczak

tematyka społeczna

stylizacja na nowomowę

tematyka egzystencjalna

rzeczywistość PRL

prawdy filozoficzne

język kolokwialny

Ćwiczenie 3

Wypisz zapisane przez poetę w wersach 1-10 kolejne warianty sensu tytułowej apostrofy wiersza *Spójrzmy prawdzie w oczy*. Uzupełnij je o brakujące elementy tak, by każda z apostrof zaczynała się od słów : „Spójrzmy w... oczy...”.

Ćwiczenie 4

Przyporządkuj następującym przedstawieniom ludzkich oczu elementy totalitarnego, opresyjnego państwa.

oczy pośpiesznie zakrywane monetami

brak odpoczynku

oczy pośpiesznie obmywane rankiem
z nieposłusznego snu

brak bezpiecznego miejsca do życia

stężale oczy wzniesione ku tablicy
z odjazdami dalekobieżnych pociągów

brak wolności słowa

oczy pośpiesznie ocierane za dnia z łez
nieposłuszných

opłacanie posłuszeństwa

krótkowzroczne oczy wpatrzone
z bliska w gazetowy petit

cierpienie

oczy potrąconego przypadkowo
przechodnia

brak sprawiedliwości

Ćwiczenie 5

W wersach 14. i 15. wiersza *Spójrzmy prawdzie w oczy* wskaż zdefrazeologizowane idiomy. Podaj ich brzmienie ze słownika frazeologicznego.

Ćwiczenie 6

Określ symboliczny sens szarych oczu, „których z nas (obserwujący) nie spuszcza, / które są wszędzie, wbite w chodnik pod stopami, / wlepione w afisz i utkwione w chmurach”.

Ćwiczenie 7

Podaj i zinterpretuj puentę wiersza *Spójrzmy prawdzie w oczy*, biorąc pod uwagę znaczenie wykorzystanych frazeologizmów.

Ćwiczenie 8

Podaj wspólne cechy wierszy *Spójrzmy prawdzie w oczy* i *Określona epoka* określające program poetycki Stanisława Barańczaka i jego pokolenia poetyckiego.

Dla nauczyciela

Autor: Maria Gniłka-Somerlik

Przedmiot: Język polski

Temat: Manifest poetycki Stanisława Barańczaka

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Cele kształcenia – wymagania ogólne

II. Kształcenie językowe.

3. Funkcjonalne wykorzystywanie wiedzy o języku w odczytaniu sensów zawartych w strukturze głębokiej tekstów literackich i nieliterackich.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

1) rozumie podstawy periodyzacji literatury, sytuuje utwory literackie w poszczególnych okresach: starożytność, średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne, literatura wojny i okupacji, literatura lat 1945–1989 krajowa i emigracyjna, literatura po 1989 r.;

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi,

egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

13) porównuje utwory literackie lub ich fragmenty, dostrzega kontynuacje i nawiązania w porównywanych utworach, określa cechy wspólne i różne;

14) przedstawia propozycję interpretacji utworu, wskazuje w tekście miejsca, które mogą stanowić argumenty na poparcie jego propozycji interpretacyjnej;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

Zakres rozszerzony

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń: spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

3) rozpoznaje w utworach cechy prądów literackich i artystycznych oraz odczytuje ich funkcje;

4) rozróżnia grupę literacką i pokolenie literackie; rozpoznaje założenia programowe w utworach literackich różnych epok;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- dostrzega problematykę społeczno-polityczną twórczości Stanisława Barańczaka;
- rozpoznaje typowe cechy poezji Stanisława Barańczaka w wierszach: *Spójrzmy prawdzie w oczy* oraz *Określona epoka*;
- wskazuje cel, w jakim poeta w swoich wierszach dokonuje defrazeologizacji oraz stylizacji na nowomowę.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- metoda projektów.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Na dwa tygodnie przed zaplanowaną realizacją lekcji nauczyciel dzieli uczniów na dwie grupy.
2. Zadaniem grup jest przygotowanie projektu. Podział tematów projektu i źródeł:

GRUPA I: Biografia pokoleniowa Stanisława Barańczaka i analiza wiersza *Spójrzmy prawdzie w oczy*. Materiały źródłowe:

- treść sekcji: „Wprowadzenie” i „Przeczytaj” w e-materiale,
- pierwsza część filmu z wykładem profesora Krzysztofa Biedrzyckiego w e-materiale;
- film dostępny na platformie YouTube: *Wybitne Postacie Uniwersytetu #26: Stanisław Barańczak*.

GRUPA II: Kontekst społeczno-polityczny w twórczości Stanisława Barańczaka i analiza wiersza *Określona epoka*. Materiały źródłowe:

- treść sekcji: „Wprowadzenie” i „Przeczytaj” w e-materiale,
- druga część filmu z wykładem profesora Krzysztofa Biedrzyckiego w e-materiale;
- film dostępny na platformie YouTube: *Wybitne Postacie Uniwersytetu #26: Stanisław Barańczak*.

3. Dodatkowo wybrany przedstawiciel każdej z grup ma za zadanie przygotować głośne odczytanie wiersza przydzielonego do grupy.
4. Każda z grup wykonuje polecenia 1. i 2. dołączone do przydzielonej części filmu.

5. Wybór formy prezentacji projektu nauczyciel pozostawia grupom uczniów. Może to być: wystawa, inscenizacja, wykład, film, prezentacja multimedialna, rozbudowana mapa myśli.
6. Limit czasowy dla prezentacji projektu: 10 minut

Faza wprowadzająca:

1. Lekcja prowadzona metodami odwróconej klasy i projektową. Większość lekcji poświęcona jest zatem na prezentację i omówienie wyników pracy projektowej.
2. Nauczyciel po krótkim wstępie rozpoczynającym lekcję zapisuje jej temat na tablicy.

Faza realizacyjna:

1. Lekcja rozpoczyna się od prezentacji projektów przygotowanych przez grupy.
2. Nauczyciel omawia z uczniami wyniki ich pracy projektowej. Ocenia jakość i poziom przygotowania oraz deklamację wiersza.
3. Na podstawie informacji przekazanych za pomocą przygotowanych projektów wszyscy uczniowie wykonują ćwiczenia z sekcji „Sprawdź się”: 1., 2., 4. – wspólnie, na forum; 3., 5., 6.-8. – podczas cichej pracy, której wyniki nauczyciel omówi po zakończeniu pracy uczniów.

Faza podsumowująca:

W podsumowaniu lekcji nauczyciel pyta uczniów: *czy – tak jak twierdzi Stanisław Barańczak – sztuka musi zatrać o rzeczywistość? Czy to konieczne? I dlaczego niektórzy artyści rezygnują z opisywania dnia codziennego?* Uczniowie dyskutują na ten temat do końca lekcji.

Materiały pomocnicze

Krzysztof Biedrzycki, *Świat poezji Stanisława Barańczaka*, Kraków 1995.

Dariusz Pawelec, *Poezja Stanisława Barańczaka. Reguły i konteksty*, Katowice 1992.

Małogorzata Szulc-Packalén, *Pokolenie'68. Studium o poezji polskiej z lat siedemdziesiątych*, Warszawa 1997.

Wskazówki metodyczne

Uczniowie mogą wykorzystać efekty swojej pracy projektowej oraz treść wykładu dr. hab. Krzysztofa Biedrzyckiego (obu części filmu) do przygotowania się do lekcji powtórkowej.